

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Σημειώσεις Α΄ Διάλεξης, Νοέμβριος 2014

Μαριάννα Κορομηλά

Μεταφορά κέδρων του Λιβάνου στη θάλασσα της Φοινίκης. Λεπτομέρειες από ανάγλυφα που διακοσμούσαν τον βόρειο τοίχο της κεντρικής αυλής του Ανακτόρου του Ασσύριου βασιλιά Σαργκόν Β΄ στο Ντουρ Σαρρουκίν της αρχαίας Ασσυρίας (Dur Sharrukin / σήμερα Khorsabad) στο Βόρειο Ιράκ. Γύρω στο 715 π.Χ., όταν οι Ασσύριοι, κυρίαρχοι της Μέσης Ανατολής, είχαν φτάσει ως τα πρόθυρα της Αιγύπτου.

Έχουν ενδιαφέρον οι δύο τρόποι με τους οποίους φορτώθηκαν οι κορμοί στα πλεούμενα: άλλοι στηρίχτηκαν στην πλώρη και στην πρύμνη, ψηλά πάνω από το κατάστρωμα, κι άλλοι έχουν δεθεί και από την πρύμνη –δυσκολεύοντας, βέβαια, και καθυστερώντας την πλεύση, αλλά οι Φοίνικες υποτελείς των Ασσυρίων ήταν πανάξιοι ναυτικοί. Θαλασσοκράτορες, ώσπου να ξεκινήσει ο Δεύτερος Μεγάλος Ελληνικός Αποικισμός.

Άλλο ένα ανάγλυφο: εδώ απεικονίζεται η μεταφορά των κέδρων από τις δασωμένες πλαγιές του Λιβάνου προς το φοινικικό λιμάνι. Αυτά τα ανάγλυφα που απεικονίζουν «κινηματογραφικά» όλη τη διαδικασία βρίσκονται στο Μουσείο του Λούβρου. Είναι ευρήματα από τις ερασιτεχνικές ανασκαφές του Paul-Émile Botta (μεταξύ 1843–1844) στο οθωμανοκρατούμενο Ιράκ. Τότε πρωτομάθαινε η υφήλιος για τους πολιτιστικούς θησαυρούς που έκρυβε η Μεσοποταμία. Η Συρία άρχισε να αποκαλύπτεται δεκαετίες αργότερα. Ο Μποττά ήταν πρόξενος της Γαλλίας στη Μοσούλη. Σχεδόν ολόκληρο το ανάκτορο έχει μεταφερθεί στο Λούβρο και, κυρίως, στο Βρετανικό Μουσείο.

Ο **κέδρος** (ή η κέδρος) είναι ένα από τα πιο σπάνια δέντρα της Μεσογείου. Η σπανιότητα και οι εξαιρετικές του ιδιότητες τον καθιστούν πανάκριβο και τον τοποθετούν στη χωρία των πολυτελέστερων δέντρων στον κόσμο, ιδανικό για τη ναυπηγική και την οικοδομική, αλλά, λόγω του κόστους, μόνο για βασιλική ή ιερατική χρήση. Η πρώτη γραπτή αναφορά των κέδρων του Λιβάνου βρίσκεται στο μεσοποταμιακό **Έπος του Γκιλγκαμές**, το αρχαιότερο έπος στον κόσμο. Η σύνθεση, που περιγράφει τους άθλους του θρυλικού βασιλιά, χρονολογείται γύρω στα 2350 π.Χ. κι ενσωματώνει παλαιότερους μύθους. Το πληρέστερο κείμενο βρέθηκε σε πήλινες πινακίδες στη Βιβλιοθήκη του Ανακτόρου του Ασσυρμπασιμπαλ στη Νινευή (Βόρειο Ιράκ), όπου ανακαλύφθηκαν 25.000 πήλινα βιβλία. Ο Ασσυρμπασιμπαλ (668-627 π.Χ.) είχε δώσει εντολή να αντιγραφούν λογοτεχνικά, θρησκευτικά κι επιστημονικά κείμενα από βασιλικές συλλογές της προϊστορικής Μεσοποταμίας κι έτσι σώθηκε αυτός ο απίστευτος πλούτος που αποκαλύφθηκε στα μέσα του 19ου αιώνα. Ο ημίθεος και σκληρότατος Γκιλγκαμές, εκτός των άλλων, πορεύεται προς τη Μεγάλη Θάλασσα με σκοπό να πάρει κέδρους και να επεκτείνει το βασίλειό του ως τη Μεσόγειο – αιώνιο σχέδιο όποιου κατέχει τη Μεσοποταμία: η έξοδος στη Μεσόγειο. Αντίκρυ στο βουνό των κέδρων βρίσκεται η πλούσια σε χαλκό Κύπρος.

Ο Γκιλγκαμές κι ο σύντροφός του «Σταθήκανε ακίνητοι κι ατένισαν το δάσος, κοίταζαν και κοίταζαν τους κέδρους τους ψηλούς ... Το Βουνό των Κέδρων ατένισαν, των θεών την κατοικία... Οι κέδροι υψώνανε το φύλλωμά τους το πυκνό. Η σκιά τους αλαφριά, απόλαυση γεμάτη...». Οι δυο κατακτητές σκοτώσανε τον τρομερό φύλακα του δάσους, το βουνό σκοτείνιασε, κι αυτοί άρχισαν να κόβουν τα δέντρα που ήθελαν, έχοντας πρώτα σημαδέψει τον φλοιό τους. Το πρόβλημα είναι με ποιόν τρόπο και από ποιόν δρόμο γινόταν η χερσαία μεταφορά της ξυλείας από τα παράλια στην ενδοχώρα.

Πάντως, όλος ο σημερινός κόσμος βρίσκεται σε αυτό το τόσο πρώιμο έπος. [Βιβλιογραφική αναφορά: Η καλύτερη ελληνική έκδοση είναι σε απόδοση της Αύρας Ward, εκδόσεις Ιστός, Αθήνα 1994]

Αλλά και η **Αίγυπτος** χρησιμοποιούσε τον πανάκριβο κέδρο, πάντα για εξαιρετικές λειτουργίες. Έτσι, οι ιερείς του ναού του Άμμωνα στις Θήβες της Άνω Αιγύπτου κατασκεύαζαν από κέδρο την τελετουργική λέμβο για τις ετήσιες εορτές του θεού. Μια από τις αρχαιότερες γραπτές μαρτυρίες χρονολογείται γύρω στα 1130 π.Χ. κι είναι η αρχαιότερη λεπτομερής ταξιδιωτική περιγραφή που έχει βρεθεί ως σήμερα. Πρόκειται για την αναφορά του ιερέα, τον οποίο επέλεξε το ιερατείο για να πάει στον Λίβανο να προμηθευτεί την απαραίτητη ποσότητα κέδρων. Ο ιερέας περιγράφει πώς, αφού ανοίχτηκε «στη Μεγάλη Θάλασσα της Συρίας», άρχισαν οι περιπέτειες του. Κάποιος το 'σκασε από το πλοίο κλέβοντας ένα χρυσό αγγείο κι άλλα πολύτιμα αντικείμενα. Χάθηκαν, δηλαδή, τα ανταλλάξιμα είδη όχι μόνο για τα έξοδα του ταξιδιού αλλά και για την αγορά της ξυλείας. Ακολουθούν πολλά και διάφορα, ώσπου ο ιερέας αποφάσισε να διαπράξει κι αυτός μια ληστεία, ίσως στη φοινικική Σιδώνα, αλλά φτάνοντας στο λιμάνι της Βύβλου δεν έγινε δεκτός από τον λιμενάρχη κλπ, κλπ, ώσπου βρέθηκε στη χώρα της Αλασίας (Κύπρος), όπου τον βοήθησε η βασίλισσα να επιστρέψει στην Αίγυπτο. Με την πολύτιμη ξυλεία, που είχε στο μεταξύ καταφέρει να προμηθευτεί; Ο πάπυρος έχει πολλές φθορές.

Στη σημιτική μυθολογία ο κέδρος αποκτά ξεχωριστή θέση. Είναι δέντρο ευλογημένο, θεϊκό –ίσως να απηχεί και μνήμες δειδρολατρίας. Οι αναφορές στην *Παλαιά Διαθήκη* είναι πολλές. Κι ο Λίβανος είναι κι αυτός ευλογημένος: το ιερό βουνό των Σημιτών, όπως το διαβάζουμε στο *Έπος του Γκιλγκαμές*.

«Αι δοκοί των οίκων ημών είναι κέδροι, τα σανιδώματα ημών εκ κυπαρίσσου» «Ο βασιλεύς Σολομών έκαμε εις εαυτόν φορείον εκ ξύλων του Λιβάνου· τους στύλους αυτού έκαμεν εξ αργύρου, το ανακλιντήριον αυτού εκ χρυσού, την στρωμνήν εκ πορφύρας ...» «Ελθέ μετ'εμού από του Λιβάνου, νύμφη ...» *Άσμα Ασμάτων*, Β17, Γ9-10 και Δ8 **Το Άσμα Ασμάτων, το του Σολομώντος**, που σημαίνει στα εβραϊκά «Το πιο όμορφο τραγούδι», συνιστά πιθανότατα μία ανθολογία ερωτικών ή γαμήλιων τραγουδιών. Η θέση του στην *Αγία Γραφή* δεν πρέπει να εκπλήσσει τον αναγνώστη, γιατί ο έρωτας, όπως κι όλα τα αγνά συναισθήματα που συνδέουν τους ανθρώπους, συνιστούν θεία δώρα. Παράλληλα, η συζυγική αγάπη απεικονίζει στα βιβλικά κείμενα τη σχέση Θεού - Ισραήλ και Χριστού - Εκκλησίας. Το *Άσμα* κατανοήθηκε τόσο από τους Εβραίους όσο κι από τους Χριστιανούς ως αλληγορική έκφραση αυτών των σχέσεων. Αυτή είναι η θεολογική και φιλολογική προσέγγιση. Αν όμως το διαβάσει κανείς από την σκοπιά της πολιτικής –εφόσον ο συγγραφέας ή ανθολόγος ήταν ένας από τους σημαντικότερους βασιλείς της πρώιμης εποχής του Σιδήρου–, τότε θα διαπιστώσει ότι ο πόθος εκείνου κι εκείνης συμπίπτει με τον πόθο του βασιλιά να επεκτείνει την επικράτειά του ως τον Λίβανο, τα Υψίπεδα του Γκολάν, το όρος Ερμών / Έρμων (πανύψηλο βουνό στα πόδια του Αντιλίβανου, Συρία) και την Υπεριορδανία (γη Γαλαάδ κ.ά.). «Καλή μου, έλα μαζί μου. Κατέβα από την κορυφή του Αμανά, απ' του Σενείρ και του Ερμών τα ύψη». «Αγριοστάφυλα για με ο αγαπημένος μου, στ' αμπέλια που φυτρώνει του Εν-Γεδί [όαση στην ανατολική όχθη της Νεκράς Θάλασσας, Ιορδανία]» Αν, διαβάζοντας κανείς κάτω από αυτό το πρίσμα το *Άσμα* έχει ανοιχτό δίπλα έναν χάρτη των εδαφών που κατέλαβε το Ισραήλ στον Πόλεμο των Έξι Ημερών (Ιούνιος 1967), αλλά και τις κτήσεις στον Πόλεμο του Γιόμ Κιμπούρ (6-26 Οκτ. 1973), θα δει ότι τρεις χιλιάδες χρόνια μετά τη λαμπρή βασιλεία του Προφητάνακτα «ο εκείνος» και «η εκείνη» υλοποίησαν τον πόθο του.

Ακόμα και τον δρόμο για τον Νείλο ξαναπήραν, περνώντας το Κανάλι του Σουέζ.
«Σε παρομοιάζω, αγαπημένη μου, με ωραία φοραδοπούλα ζεμένη στ' άρματα του Φαραώ» *Άσμα Α9*

Ένας από τους λόγους για τους οποίους η **Αίγυπτος**, κάθε φορά που γίνεται ισχυρή κι επεκτατική δύναμη, στοχεύει στην κατάκτηση της Μέσης Ανατολής –τουλάχιστον της παράλιας ζώνης– είναι η απόκτηση ξυλείας. Ο κέδρος, η μαύρη πεύκη και ο γιουνίπερος (ή άρκευθος) φύονται στην Κιλικία, στις πλαγιές του Ταύρου (Τουρκία), στο όρος Αμανός, όπου βρίσκεται και το πέρασμα γνωστό ως Πύλες της Συρίας (περιοχή Αντιόχειας, Τουρκία) και στο όρος Λίβανος (Λίβανος), ενώ η παράλληλη οροσειρά του Αντιλίβανου (Λίβανος και Συρία) είναι άδενδρη. Μικρά δάση κέδρων υπήρχαν και στα βουνά της Κύπρου (κυρίως πάνω από την Πάφο, σαν να τους έφερε από τον Λίβανο η Αφροδίτη!). Το νησί υπαγόταν επί αιώνες στο ελληνιστικό Βασίλειο των Πτολεμαίων της Αιγύπτου, ενώ ο Μάρκος Αντώνιος δώρισε την Κιλικία στην τελευταία Κλεοπάτρα. Ο αυτοκράτορας Αδριανός, το 138 μ.Χ., ήταν ο πρώτος που φρόντισε για τον έλεγχο της υπερεκμετάλλευσης των κέδρων του Λιβάνου, που είχαν ήδη αρχίσει να μειώνονται ανησυχητικά, και εξέδωσε σχετικό διάταγμα. Χίλια τόσα αργότερα, οι Μαμελούκοι κύριοι της Αιγύπτου και της ευρύτερης Συρίας θέλησαν να ελέγξουν την χρήση του πολύτιμου δέντρου. Το 1832 ο Μαρωνίτης Πατριάρχης Γιουσούφ έθεσε τους κέδρους της πατρίδας του υπό την προστασία του. Την ίδια χρονιά, ο Ιμπραήμ πασάς, ο δυναμικός γιός του Μωχάμετ Άλη της Αιγύπτου, οργάνωσε εκστρατεία εναντίον των Οθωμανών και κατέλαβε ένα μεγάλο μέρος της Μέσης Ανατολής, φτάνοντας ως το Ικόνιο (στο Κεντρικό Οροπέδιο της Τουρκίας). Υποχώρησε στα αιγυπτιακά εδάφη λίγα χρόνια αργότερα, κατ' απαίτηση των ευρωπαϊκών δυνάμεων κι ύστερα από επέμβαση του βρετανικού ναυτικού. Και το 1876, δυο χρόνια πριν αγοράσει η Βρετανία την Κύπρο, η βασίλισσα Βικτωρία χρηματοδότησε την κατασκευή ενός τείχους για να σώσει τους «Κέδρους του Θεού» από τις ορέξεις των κατσιακών! (ενώ χιλιάδες Χριστιανοί εγκατέλειπαν τον Λίβανο μετά τη σφαγή μεταξύ Μαρωνιτών και Δρούζων το 1859-60).

Ο **κέδρος**, κωνοφόρο αειθαλές που φτάνει ως και τα 40 μ ύψος, εκτός από τον ευθυτενή, ανθεκτικό κι επιβλητικό κορμό του, προσφέρει και τον φλοιό του και τη ρητίνη που παράγει, με την οποία αλείφουν για προστασία τα πλοία κι όλα τα εξαρτήματά τους, αλλά και το εσωτερικό των αγγείων που χρησιμοποιούνται για μεταφορά ή για φύλαξη υγρών. Οι Αιγύπτιοι χρησιμοποιούσαν τη ρητίνη στη διαδικασία της μουμιοποίησης, ενώ πριονίδι από κέδρο βρέθηκε σε τάφους των Φαραώ –ίσως για το εξαιρετικό τους άρωμα. Αυτή η ευωδιά αναβλύζει από τα πανάκριβα έπιπλα από κέδρο. Η κιβωτός κι άλλα θρησκευτικά σκευή των Εβραίων κατασκευάστηκαν από ακακία (Εξοδος 37), αλλά ο Κύριος είπε στον Μωυσή ότι φλοιό κέδρου, μαζί με άλλα μαγικά και θεραπευτικά μαντζούνια, πρέπει να χρησιμοποιούν οι ιερείς για να ολοκληρώσουν τον καθαρισμό κάποιου λεπρού (Λευιτικόν 14). Όμως ο κέδρος αποκτά και συμβολικό νόημα για τους Εβραίους, καθώς είναι ένα από τα πολυτελέστερα υλικά που χρησιμοποιήθηκε για την οικοδόμηση του Ναού του Σολομώντος. Ο Σολομών είχε κάνει ειδική συμφωνία με τον Χιράμ, βασιλιά της Τύρου (Β' Χρονικών 2). Θρόνοι, ανάκλιτρα, ακόμα και ταφικά κιβώτια-ξυλόγλυπτα φέρετρα από κέδρο, σκορπίζουν στον χώρο την ευωδιά του Λευκού Βουνού (η σημιτική ρίζα: λ-μπ-ν = λευκό, εξ ου και **Jebel Lubnan / Lebnon / Λίβανος** το χιονοσκεπές όρος που κορυφώνεται στα **3.088 μέτρα**). Τέτοια ταφικά ξυλόγλυπτα κιβώτια της Ισλαμικής εποχής έχουν συγκεντρωθεί σε μια αίθουσα του Αρχαιολογικού Μουσείου της Δαμασκού κι έχω ακόμα ζωντανή όχι την ίδια την ευωδιά της αίθουσας, αλλά την απέραντη απόλαυση από τα μυρωδάτα ξύλα. Δεκάδες κορμοί χρησιμοποιήθηκαν ως δοκάρια της οροφής και ως κολώνες για τη στήριξη της οροφής της αίθουσας δεξιόσθεν (Απαντάνα) στην Περσέπολη, τη μία από τις βασιλικές πόλεις των Αχαιμενιδών. Φαντάζεται κανείς ότι μοσχοβολούσε η αίθουσα που έχτισε ο Δαρείος. Αλλά κι εδώ τίθεται το ερώτημα πώς μεταφέρθηκε αυτό το βαρύ και δύσκολο είδος φορτίου από τα παράλια της Μεσογείου ως το Ιρανικό Οροπέδιο. Γιατί το προνόμιο που είχαν οι Φοίνικες ήταν ότι τα δάση βρίσκονταν σε μικρή απόσταση, ελάχιστη, από τα λιμάνια. Όλη η Μεσόγειος ήταν ανοιχτή στα πλοία τους. Ακόμα και η Ιερουσαλήμ δεν απέχει πολύ από τη θάλασσα, ενώ για την Αίγυπτο υπήρχε ο Νείλος. Αλλά για τη Μεσοποταμία ή την Περσία πώς γινόταν η μεταφορά; Το φορτωμένο ζώο μπορεί να πορευτεί σε μονοπάτι. Αλλά το κάρο χρειάζεται δρόμο.

Το κλειδί της ιστορικής και οικονομικής εξέλιξης της Μέσης Ανατολής είναι οι μεταφορές και το διαμετακομιστικό εμπόριο. Το κυριότερο εμπόδιο είναι η γεωμορφολογία της περιοχής, η οποία ανήκει στο άγονο κι άνυδρο τόξο της ασιατικής ηπείρου, όπου κυριαρχούν οι έρημοι, οι στεπώδεις και

ημιστεπώδεις εκτάσεις. Ακόμα και τα βιβλικά ποτάμια, ο Ευφράτης και ο Τίγρης, είναι πλωτά με μεγάλη δυσκολία και σχεδόν αποκλειστικά προς τα κάτω. Ο ανάπλους δεν ευνοείται, επειδή δεν πνέουν αέρηδες σε αυτή την «Κάτω Γη» όπως ονομάζουν οι ντόπιοι τη Μεσοποταμία. Μα κι αν διασχίσει κανείς τις δύσβατες χερσαίες εκτάσεις, υπάρχει ακόμα ένα αδιαπέραστο εμπόδιο. Όλη η ακτή της Μεσογείου, μια στενή λουρίδα παράλιας ζώνης που αρχίζει από την πεδινή Κιλικία και τον κόλπο της Αλεξανδρέττας στον Βορρά και καταλήγει στη Λωρίδα της Γάζας και την είσοδο του Σινά στον Νότο, χωρίζεται από την ενδοχώρα με ένα φυσικό φράγμα: πανύψηλα βουνά ή χαμηλότερα με έντονο ανάγλυφο, βαθιές κι αλλεπάλληλες χαράδρες. Τα ορεινά περάσματα είναι ελάχιστα και δύσβατα. Κι όπου δεν υπάρχουν βουνά, δηλαδή μόνο πίσω από τη Λωρίδα της Γάζας, η έρημος είναι φοβερή. Εδώ, είναι η πετραία έρημος του **Νεγκέβ** (πάνω από 13.000 τετρ χλμ, δηλαδή περισσότερο από τη μισή επικράτεια του Ισραήλ). Χωρίζει δραματικά την καραβανούπολη Πέτρα και τον Δρόμο των Καραβανιών από τα λιμάνια της Γάζας. Πώς να φτάσουν στις αγορές της οικουμένης το λιβάνι, το μύρο και η σμύρνα, τα μυρωδικά, οι γόμες, τα μπαχάρια και οι κανέλες, τα κοράλλια και τα ελεφαντόδοντα που έρχονταν από την Ερυθρά Θάλασσα, την Ανατολική Αφρική, τη Νότια Αραβία και τον Ινδικό Ωκεανό και μεταφορτώνονταν στα υποζύγια για να πάρουν τους πανάρχαιους δρόμους; Και πώς να καταλήξουν στα εργαστήρια των αστικών κέντρων οι ημιπολύτιμοι λίθοι από τον Ινδικό Καύκασο; Κι αν δεν είναι απαραίτητα τα περισσότερα από αυτά τα αγαθά –που όσο πιο άχρηστα κι ακριβά είναι τόσο πιο πολύ ανοίγουν την όρεξη των καταναλωτών– πώς μπορούν να λειτουργήσουν τα ιερατεία όλων των θρησκειών και θρησκευμάτων δίχως το λιβάνι; Πώς να λατρέψουν τους θεούς και τον Θεό τους, πώς να τιμηθούν οι θεοποιημένοι μονάρχες, πώς να ταφούν οι νεκροί;

Λιβάνι / Olibanum

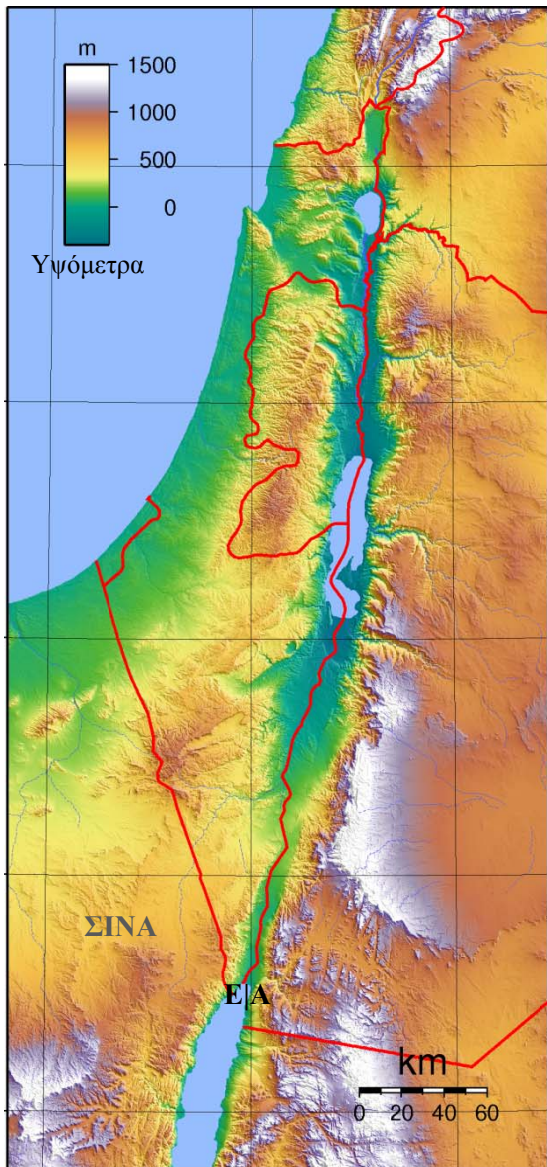
Θυμιατό της Σομαλίας

Commiphora myrrha

(ζωγραφισμένο το 1897)

Είναι το φυτό που από τη ρητίνη του γίνεται το μύρο. Όλα τα θυμιάματα έρχονται από τη Νότια Αραβία και την Ανατολική Αφρική. Η μεταφορά τους γίνεται μέσω της Ερυθράς και της ερήμου: Αραβικής και Συροαραβικής ή της ερήμου Νεγκέβ.

Ο ανατολικός μυχός της Ερυθράς Θάλασσας, ανάμεσα στην Αραβική Χερσόνησο και τη Χερσόνησο του Σινά, όπου βρίσκονται δίπλα-δίπλα τα λιμάνια της Α = Άκαμπα (Ιορδανία) και του Ε= Εϊλάτ (Ισραήλ), τα μοναδικά επίπεδα των δύο κρατών στην Ερυθρά. **Το Βαθύπεδο ή Σχίσμα της Μέσης Ανατολής** κατεβαίνει από την Κοιλάδα της Μπεκάα (Λίβανος) στον π. Ιορδάνη, τη λίμνη Τιβεριάδα / Γαλιλαία (που βρίσκεται 213 μ υπό την επιφ. της θάλασσας) συνεχίζει πάλι στον Ιορδάνη, στη Νεκρά Θάλασσα (το χαμηλότερο σημείο του φλοιού της γης: - 418 μ). Συνεχίζει στο Ουάντι αλ-Αραμπάχ, ένα φαράγγι μήκους 170 χλμ που καταλήγει στην Ερυθρά.

Τι είναι η «Μέση Ανατολή»; Έως τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1918) οι Δυτικοί χαρακτήριζαν σαν Near East / Εγγύς Ανατολή τα Βαλκάνια και τη σουλτανική επικράτεια. Τη δεκαετία του 1850 ορισμένοι Βρετανοί των Ινδιών άρχισαν να χρησιμοποιούν τον όρο Middle East / Μέση Ανατολή, αναφερόμενοι γενικά στη Δυτική Ασία. Όχι μόνο την οθωμανοκρατούμενη αλλά κι ανατολικότερα το Ιράν (τότε ακόμα Περσία), δηλαδή τα εδάφη που εκτείνονται (και μεσολαβούσαν) ανάμεσα στη Μεσόγειο και την βρετανοκρατούμενη Ινδία (που περιελάμβανε και τα εδάφη του σημερινού Πακιστάν). Ο όρος, που θεωρείται ευρωπαϊοκεντρικός, ήταν κι εξακολουθεί να είναι ακαθόριστος. Ορισμένοι εντάσσουν εδώ και τις τρεις χώρες του Καυκάσου, άλλοι εντάσσουν την Αίγυπτο, κάποιοι και το Αφγανιστάν, ενώ άλλοι δεν περιλαμβάνουν ούτε το Ιράν. Ορισμένοι, πολιτικοί αναλυτές, ιστορικοί, δημοσιογράφοι, αφαιρούν και την Τουρκία. Άλλοι, περιλαμβάνουν ένα τμήμα της Ασιατικής Τουρκίας. Εν ολίγοις: σύγχυση και χάος.

Ο όρος **το Λεβάντε / Levant** είναι παλαιότερος κι εδαφικά πιο συγκεκριμένος: η Περσία και το Ιράκ δεν ανήκουν στο Λεβάντε. Το ανατολικό όριο είναι ο Μέσος και Κάτω Ευφράτης – λίγο πολύ, δηλαδή, το όριο του ελληνιστικού, ρωμαϊκού και βυζαντινού κόσμου. Αντίθετα, **η Ανατολή / the Orient / L'Orient** αναφέρεται σε ένα μεγαλύτερο μέρος της Ασίας και το ξεχωρίζει από την Άπω Ανατολή. Οι ονομασίες είναι άμπολλες, μεταβάλλονται από εποχή σε εποχή στη διάρκεια της μακράιωνης ιστορίας κι ανάλογα με τις συγκυρίες, τις περιφερειακές και τις διεθνείς εξελίξεις.

Το **Levant** είναι κι αυτό όρος αγγλικός. Εμφανίστηκε το 1497 και σήμαινε: την Ανατολή ανατολικά της Ιταλίας. Η βρετανική Εταιρεία του Λεβάντε / Levant Company ιδρύθηκε τη δεκαετία του 1570 και η γαλλική Compañie du Levant το 1670. Αντικείμενό τους: το εμπόριο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η γαλλοκρατούμενη Συρία και Λίβανος ήταν τα λεβαντίνικα εδάφη της Γαλλίας (1920-1946). Αρχικά **Λεβαντίνος** σήμαινε «Ευρωπαίος που ζει στην Ανατολή». Αργότερα κι όσους Ανατολίτες ανήκαν στο Καθολικό ή Προτεστικό δόγμα (ίσως και ορισμένους Εβραίους της ανώτερης τάξης) κι είχαν ευρωπαϊκούς τρόπους και συνήθεια. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε κι αρκετά συχνά με υποτιμητική διάθεση: ο Ευρωπαίος που έχει κι ανατολίτικα χαρακτηριστικά – ο Ανατολίτης που παριστάνει τον Ευρωπαίο. Ύστερα, μετά τον Πρώτο Πόλεμο, Λεβαντίνος σήμαινε «γηγενής» του Λεβάντε. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε πολύ στην αρχαιολογία, για να διαφοροποιήσει μάλιστα τους πολιτισμούς ανατολικά του Ευφράτη: Μεσοποταμία και δυτικά: Λεβάντε.

Εμείς, ακολουθώντας τα γεωγραφικά δεδομένα, τα οποία σε μεγάλο βαθμό καθόρισαν τις ιστορικές εξελίξεις, θα χρησιμοποιήσουμε τον όρο «χώρες της Εύφορης Ημισελήνου» στις οποίες περιλαμβάνεται και το Ιράκ (δες παρακάτω). Γιατί είναι αδύνατον να προσεγγίσει κανείς το δυτικότερο τμήμα της Ασίας χωρίς να έχει υπόψη του τι συμβαίνει στα ανατολικά του Ευφράτη. Τον χώρο διαγράφουν στα βόρεια οι οροσειρές του Ταύρου και Αντίταυρου (στην Τουρκία και οι δύο). Στα δυτικά: τα παράλια της Μεσογείου ως τη Λωρίδα της Γάζας και την είσοδο του Σινά. Στα ανατολικά: η οροσειρά του Ζάγρου (χωρίζει το Ιράκ από το Ιράν). Στα νοτία: η συροαραβική έρημος ως τον Κόλπο της Ακαμπα στην Ερυθρά.

Η πλειονότητα των λαών που κατοίκησαν τα τελευταία 5.000 χρόνια όχι μόνον το Λεβάντε αλλά κι έναν ευρύτερο χώρο, που περιλαμβάνει όλη τη Μεσοποταμία κι όλη την Αραβική Χερσόνησο, ανήκει στον σημιτικό κόσμο. Να κάνω μία απαραίτητη υπενθύμιση-διευκρίνιση: στη σημιτική (γλωσσική) οικογένεια ανήκουν άμπολλοι λαοί, μεταξύ των οποίων πολυπληθέστεροι είναι οι Άραβες και οι εξαραβισμένοι λαοί. Όμως για πολλούς λόγους, στη συνείδηση του σύγχρονου κόσμου ο όρος «Σημίτης» έχει χάσει το τεράστιο εθνολογικό εύρος του, έχει αλλοιωθεί και τείνει να περιοριστεί σε έναν και μόνο λαό, τους Ιουδαίους ή Εβραίους, που αντιπροσωπεύει μία από τις μικρές σημιτικές ομάδες. Όταν, για παράδειγμα, χαρακτηρίζουμε κάποιον ως αντισημίτη εννοούμε αποκλειστικά έναν ρατσιστή που είναι εναντίον των Εβραίων. Ποτέ δεν θα χαρακτηρίζαμε κάποιον «αντιάραβα» ρατσιστή σαν αντισημίτη. Αυτό δείχνει το μέγεθος της παρανόησης και της άγνοιας.

Ας αναφέρουμε, λοιπόν, ότι Σημίτες ήταν διάφοροι αρχαίοι λαοί, όπως οι Ακκάδες, που εμφανίζονται στην ιρακινή Μεσοποταμία γύρω στο 3000 π.Χ., οι Αμορίτες, που διαδέχονται τους Ακκάδες, οι Ασσύριοι και οι Βαβυλώνιοι, οι Αραμαίοι, που εγκαθίστανται στην περιοχή της ευρύτερης Συρίας στη διάρκεια της 2ης χιλιετίας π.Χ. (τα αραμαϊκά επικράτησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα ως lingua franca κι επέζησαν κυρίως στην εκκλησιαστική γλώσσα πολλών χριστιανικών ομολογιών της Ανατολής), οι δώδεκα φυλές του Ισραήλ (Εβραίοι), οι Καναΐτες των παραλίων, οι Φοίνικες (συγγενείς ίσως των Καναϊτών), οι Φιλισταίοι, οι Σαμαρίτες, οι Αραβες (Ναβαταίοι κ.ά.), που ανεβαίνουν από την έρημο της Αραβίας προς τη συροαραβική έρημο τον 6ο π.Χ. αι., οι Βεδουίνοι, οι Παλαιστίνιοι (ίσως απόγονοι των Φιλισταίων).

Στη σημιτική οικογένεια δεν ανήκουν: οι Σουμέριοι, οι Χετταίοι, οι αρχαίοι Αιγύπτιοι, τα ιρανικά έθνη, οι Αρμένιοι, καθώς και οι Κούρδοι, που κατείχαν τις παρυφές του σημιτικού κόσμου: τα βόρεια της οροσειράς του Ζάγρου, η οποία χωρίζει τη Μεσοποταμία από το Ιρανικό Οροπέδιο. Φυσικά, δεν ανήκουν και οι Έλληνες, που κυριάρχησαν πολιτικά και σε μεγάλο βαθμό πολιτιστικά στον χώρο επί μία χιλιετία (333 π.Χ. – 636 μ.Χ.) και επέδρασαν ουσιαστικά στη διαμόρφωση του μεσαιωνικού και νεότερου χαρακτήρα της Ανατολής. Δεν ανήκαν ούτε οι Ρωμαίοι-κληρονόμοι των ελληνιστικών βασιλείων, ούτε οι Φράγκοι (σταυροφορικά κρατίδια), αλλά ούτε και τα τουρκικά έθνη που ήρθαν κατά κύματα μεταξύ 1000 και 1300, ώσπου εντέλει να αποτελέσει όλη η Μέση Ανατολή ως τον Ζάγρο τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

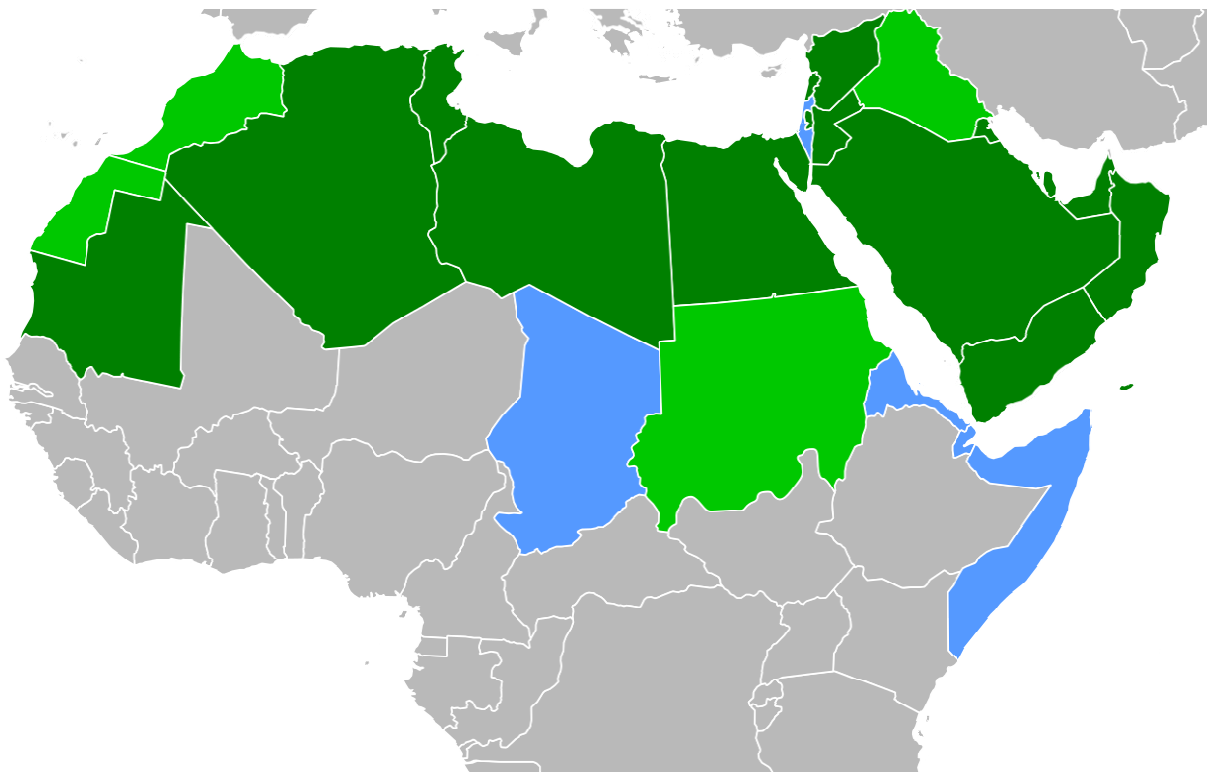

Μία σελίδα από αραβική μετάφραση του 1224 της Φαρμακολογίας του Διοσκουρίδη (*Περί ύλης ιατρικής* ή *De Materia Medica*).

Πάντως αυτός ο κόσμος είναι κατά βάση σημιτικός κι αποτελεί την κοιτίδα των τριών μονοθεϊστικών θρησκειών που είναι ακόμα ζωντανές και, εν πολλοίς, κυρίαρχες στο παγκόσμιο στερέωμα. Οι τρεις θρησκείες, Εβραϊκή, Χριστιανική, Ισλαμική, έχουν ως κοινό τόπο την Παλαιά Διαθήκη. Οι ιερές πόλεις Εβραίων, Χριστιανών και Μουσουλμάνων βρίσκονται όλες στη Μέση Ανατολή: από τους Αγίους Τόπους και το Σινά ως την Αραβία και τον Κάτω Ευφράτη (όπου οι δύο ιερές πόλεις των Σιτών). Ένα από τα κυριότερα στοιχεία που διαχωρίζει τους «λαούς της Βίβλου» είναι η περιτομή. Υποχρεωτική για τους Εβραίους και τους Μουσουλμάνους. Αλλά η επέμβαση του αποστόλου Παύλου, με σκοπό την εξάπλωση του Χριστιανισμού στον ελληνικό κι ελληνοθρεμμένο κόσμο του 1ου αι., ήταν καθοριστική ως προς την περιτομή. Δεν ήταν πλέον προϋπόθεση για να ασπαστεί κάποιος τη χριστιανική θρησκεία. Από εκεί και πέρα, η όλο και βαθύτερη διείσδυση του ελληνικού πνεύματος στη νέα θρησκεία διαφοροποιεί ριζικά τους λαούς της Παλαιάς Διαθήκης από εκείνους που αποδέχονται την ενσάρκωση και την Καινή Διαθήκη.

Σε αυτόν τον χώρο η βάση της διατροφής είναι κοινή. Τα δημητριακά, κυρίως τα άζυμα (η λεγόμενη «αραβική πίτα» που αντικαθιστά το ψωμί) και το πλιγούρι, τα όσπρια, φακές και, κυρίως ρεβίθια («χόμος» ή «χούμους»), το γάλα, το αρνί (που είναι το ζώο της στέπας και της ερήμου), οι χουρμάδες (εξαιρετικά δυναμωτική και υγιεινή τροφή, απαραίτητη για το Ραμαζάνι). Στις χώρες της Εύφορης Ημισελήνου (εύφορης ζώνης) το λάδι και οι ελιές είναι βασικό στοιχείο, καθώς και τα δεκάδες λαχανικά (φρέσκα και μαγειρεμένα), τα βότανα, τα μυρωδικά-μπαχαρικά και τα οπωρικά –αυτός ο μέγας πλούτος της Ανατολής: ρόδια, σύκα, ροδάκινα, μήλα, σταφύλια κλπ. Στους μικρόκοσμους με τις ιδιαιτερότητές τους επικρατούν και μεμονωμένα είδη, όπως το ρύζι στο Ν. Ιράκ, το «αιγινίτικο» φιστίκι στην ιστορική Βόρεια Συρία (Χαλέπι – Γκαζιαντέπ). Το κρασί και το ρακί (αράκ) είναι μια πονεμένη – και παρεξηγημένη– ιστορία. Ας περιοριστούμε προς το παρόν λέγοντας ότι όχι μόνον οι Χριστιανοί της Ανατολής αλλά και πάμπολλοι Μουσουλμάνοι πίνουν αυτά τα παραδοσιακά ποτά, όπως κάθε άλλη εθνοτική ή θρησκευτική κοινότητα της Ανατολικής Μεσογείου.

Αραβικά: η γλώσσα του Κορανίου

Στον χάρτη Μέσης Ανατολής και Βόρειας και Δυτικής Αφρικής: Με σκούρο πράσινο: οι χώρες που έχουν ως επίσημη κρατική γλώσσα την αραβική. Με ανοιχτό πράσινο: οι χώρες που έχουν, εκτός από τα αραβικά, και δεύτερη κρατική γλώσσα (στη Μέση Ανατολή: το Ιράκ, όπου από το 2005 προστέθηκε η κουρδική). Με θαλασσί είναι οι χώρες όπου τα αραβικά ομιλούνται από μεγάλη ομάδα πληθυσμού (στη Μέση Ανατολή: το Ισραήλ).

Τα αραβικά χωρίζονται σε τουλάχιστον 26 διαλέκτους αλλά η ρίζα και οι βασικές αρχές της γλώσσας είναι κοινές –παρά τις επί μέρους ιδιαιτερότητες. Αυτή η γλωσσική κοινότητα είναι και μία από τις βασικές παραμέτρους της δυναμικής του αραβόφωνου κόσμου. Σε αυτό στηρίχτηκε και το τηλεοπτικό κανάλι Αλ-Τζαζίρα που ανήκει στο Κατάρ.

Τζαζίρα = νησί (και κατ' επέκταση η Αραβική Χερσόνησος, αλλά και η Άνω Μεσοποταμία που μοιάζει με νησί επειδή περικλείεται από ποτάμια). Τζαζίρα και τζεζιρέχ προφέρεται στη Μέση Ανατολή, ενώ στην Αίγυπτο προφέρεται Γκεζίρα.

Τόσο στη μουσουλμανική όσο και στην παγκόσμια συλλογική συνείδηση η Μέση Ανατολή είναι η καρδιά του Ισλάμ. Το Κοράνι είναι γραμμένο στα αραβικά. Αυτό δεν σημαίνει ότι όλοι οι αραβόφωνοι είναι Μουσουλμάνοι, αλλά ότι ανυπερθέτως όλοι οι Μουσουλμάνοι θεωρούν τα αραβικά ως ιερή γλώσσα-γλώσσα του ιερού Βιβλίου. Η μοναδική γλώσσα της κοινής προσευχής είναι τα αραβικά. Εδώ θα πρέπει να προσεχτεί κάτι εξαιρετικά σημαντικό. Το Ισλάμ ήταν θρησκεία και τρόπος ζωής του αραβικού κόσμου της Μέσης Ανατολής. Επεκτάθηκε σε μεγάλες ομάδες του σημερινού κόσμου όταν

εξισλαμίστηκε σταδιακά η πλειονότητα των Μεσανατολιτών. Η Περσία, κοιτίδα άλλης μονοθεϊστικής θρησκείας (του Ζωροαστρισμού), και οι περισσότεροι ιρανικοί λαοί (που δεν ανήκουν στους λαούς της Βίβλου), αποτελούν μία εντελώς χωριστή περίπτωση. Ένα μεγάλο τμήμα αυτού του κόσμου αποδέχτηκε το σιτικό κλαδί του Ισλάμ, καθώς αδυνατούσε να ενταχθεί στο λεγόμενο «ορθόδοξο» Ισλάμ (= σουνιτικό). Στα ανατολικά του Ζάγρου, η ζωροαστρική πυρολατρεία οδήγησε στο σιτικό πάθος.

Αλλά το Κοράνι είναι σημιτικής καταγωγής Βίβλος· την έστειλε ο Θεός με τον αρχάγγελο Γαβριήλ στον Προφήτη. Απηχεί πανάρχαιες μνήμες, παραδόσεις, βιώματα και ιστορικές εμπειρίες της Μέσης Ανατολής, όπως και το πνεύμα της Παλαιάς Διαθήκης, αλλά και πολλά από τα στοιχεία της Καινής. Και κάτι ακόμα εξαιρετικής σημασίας. Απηχεί ή ερμηνεύει ή παρερμηνεύει –χρησιμοποιεί πάντως, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο– τη χιλιόχρονη ελληνιστική-ελληνορωμαϊκή-βυζαντινή και χριστιανική κληρονομιά της Μέσης Ανατολής. Παρενθετικά σημειώνω ότι λέγεται πως ο Προφήτης Μωάμεθ, όταν ήταν ακόμα καμηλιέρης, συναντούσε στα Βόστρα / Μπόζρα της Ν. Συρίας έναν Νεστοριανό καλόγερο με τον οποίο είχε μακρές συζητήσεις.

Αν συνειδητοποιήσουμε ότι η ιερή Βίβλος της νεότερης μονοθεϊστικής θρησκείας διαμορφώθηκε στις νοτιότερες εσχατιές των ανατολικών επαρχιών της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (Βυζαντινής) στις αρχές του 7ου αι., τότε θα αντιληφθούμε ότι περικλείει στοιχεία της μεσανατολικής σοφίας και απευθύνεται σε έναν συγκεκριμένο κόσμο με κοινές εμπειρίες, ομοειδείς προσλαμβάνουσες. Όλο το υπόλοιπο Ισλάμ, που χαρακτηρίζεται ως αλλοεθνές, είναι ξένο. Δεν έχει δηλαδή τα ίδια βιώματα, δεν καταλαβαίνει τα ίδια νοήματα.

Έτσι, όταν εξισλαμίζονται οι πρώτοι τουρκικοί λαοί, που έρχονται στη Μέση Ανατολή από την Κεντρική Ασία, αισθάνονται την ανάγκη να καθορίσουν επακριβώς το πνεύμα του Βιβλίου και τις επιταγές της θρησκείας που ασπάστηκαν. Από τον φόβο της εκτροπής ή της αίρεσης χρειάζονται κανόνες για το κάθε τι. Η ελευθερία τους τρομάζει και δεν τους ταιριάζει. Χρειάζονται αυστηρούς κανόνες που θα τηρούνται απαρέγκλιτα.

Ο πανίσχυρος Σελτζούκος βεζίρης Νιζάμ αλ-Μουλκ ίδρυσε το 1065 στη σελτζουκοκρατούμενη Βαγδάτη την πρώτη κρατική ακαδημία της θρησκείας και των επιστημών. Από εκεί κατάγονται οι μεντρεσέδες / μαντρασά, που κατάντησαν απλά κορανικά σχολεία. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι Σελτζούκοι κι άλλοι νεοφώτιστοι Τούρκοι θα αρχίσουν να απλουστεύουν το Κοράνι, να του στερούν δηλαδή τις πλούσιες πολιτιστικές καταβολές του και τις προσαρμοστικές του δυνατότητες, μετατρέποντας τη θρησκεία σε στεγνό δόγμα (δίχως προοπτικές εξέλιξης). Και καθώς ο ένας μετά τον άλλο οι τουρκογενείς λαοί κατακτούν τη Μέση Ανατολή και εξουσιάζουν την περιοχή από τα μέσα του 11ου αι. ως τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, όταν καταλύεται η οθωμανική εξουσία (και καταργείται το οθωμανικό Χαλιφάτο, το 1924), ο γηγενής μεσανατολικός κόσμος (σημιτικής καταγωγής) αποδέχεται ένα αποστεωμένο Κοράνι το οποίο συνοδεύεται από μυριάδες νόμους και κανόνες. Ίσως να είναι αυτή η βαθύτερη αιτία της στασιμότητας της Μέσης Ανατολής και γενικότερα του Ισλάμ. Χάθηκε η δυνατότητα της αειφόρου ανάπτυξης, που χαρακτήριζε τη γηραιά και πάντα νέα Ανατολή ως την εγκαθίδρυση των τουρκικών δυνασθειών. Σταδιακά, μεταξύ 11ου και 14ου-15ου αι., τελμάτωσαν τα πάντα.

Πολύ ενδεικτικά της τραγελαφικής κατάστασης είναι αυτά που συμβαίνουν στη σύγχρονη Τουρκία, όπου το νεοϊσλαμικό κίνημα που στηρίζει με σκανδαλώδη τρόπο η κυβέρνηση, έχει πλήρως αποκοπεί από τις αραβικές καταβολές του Ισλάμ. Έφηβοι μαθαίνουν απέξω το Κοράνι στους κρατικούς μεντρεσέδες και τα κατηχητικά, που επαναλειτούργησαν ύστερα από οκτώ-εννιά δεκαετίες, δίχως να γνωρίζουν μια αραβική λέξη. Η πλήρης απώλεια του νοήματος αποτελεί κόλαφο.

Το πρώτο θύμα της τύφλωσης είναι το ίδιο το Ισλάμ στην αυθεντική και αειφόρο μορφή του. Εκτός από τους μελετητές και τους λίγους ευαισθητοποιημένους Μουσουλμάνους διανοούμενους, κανείς δεν το γνωρίζει. Ούτε θέλει να το μάθει. Η γνώση έχει καταντήσει αμάρτημα.